

***Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ
ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ***

**Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ	3
ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ	5
ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΣΤΗΡΙΖΕΤΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΣ «ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ»	6
ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ	8
ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ	11
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	13
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	14

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συμβολή της αισθητικής εμπειρίας στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας αρκετών επιστημών και κυρίως της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής. Στο 8^ο Συνέδριο για τη Μετασχηματίζουσα Μάθηση ο Αλέξης Κόκκος παρουσίασε τη μεθοδολογία «Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας», η οποία εστιάζεται στην σημασία της συστηματικής παρατήρησης και της κριτικής ανάλυσης αυθεντικών έργων τέχνης στο πλαίσιο της μετασχηματίζουσας μάθησης. Η εν λόγω μεθοδολογία, αποτελείται από έξι διακριτά στάδια και οι βασικές της αρχές εδράζονται στις ιδέες του Freire, του Mezirow, της Σχολής της Φραγκφούρτης, καθώς και στην τεχνική Perkins.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Το ζήτημα της επίδρασης της αισθητικής εμπειρίας στην κατάκτηση της αλήθειας και στον ποιοτικό μετασχηματισμό του τρόπου σκέψης του ατόμου απασχόλησε πρώτα από όλα τους Γερμανούς ιδεαλιστές φιλόσοφους Kant, Hegel και Schelling. Στις αρχές του 20ου αιώνα ο Dewey υποστήριξε την άποψη ότι η αισθητική εμπειρία αποτελεί το κατεξοχήν μέσο ανάπτυξης της φαντασίας, την οποία θεώρησε ως θεμελιώδες στοιχείο στη διεργασία της μάθησης. Οι παλαιές προϋπάρχουσες αντιλήψεις και οι νέες, που αναδύονται από την επαφή με την τέχνη, συμβάλλουν στην αναδόμηση του παρελθόντος και στην κατανόηση της πραγματικότητας με διαφορετικό τρόπο. Παρόμοιες σκέψεις με το Dewey διατυπώθηκαν από τους Proust και Sartre.

Προς την ίδια κατεύθυνση πολύ σημαντική υπήρξε η θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner, ο οποίος υποστήριξε ότι ο άνθρωπος διαθέτει πολλά είδη νοημοσύνης και για να αναπτύξει ολοκληρωμένα την προσωπικότητά του το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να τα καλλιεργεί όλα. Η αισθητική εμπειρία δίνει την ευκαιρία στους εκπαιδευόμενους να επεξεργάζονται πλήθος συμβόλων, μέσω των οποίων πραγματοποιείται η έκφραση λεπτοφών ολιστικών και νοημάτων, η

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

σκιαγράφηση συναισθηματικών καταστάσεων, η χρήση μεταφορών και γενικά η έκφραση διαφόρων όψεων της πραγματικότητας. Τη θεωρία του Gardner ενστερνίστηκαν οι Eisner, Broudy, Perkins, Olson και άλλοι. Μάλιστα, οι τρεις τελευταίοι ανέπτυξαν δημιουργικές εκπαιδευτικές τεχνικές, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η εξαγωγή νοημάτων μέσα από τη συστηματική παρατήρηση των έργων τέχνης (Κόκκος, 2009 α, · 2009 β)

Ισχυρή τεκμηρίωση στην εκπαιδευτική σημασία της αισθητικής εμπειρίας προσέφεραν οι μελέτες των στοχαστών του Palo Alto, οι οποίες -στηριζόμενες σε έρευνες της ανατομίας και της νευροφυσιολογίας- έδειξαν ότι για να επιτευχθεί ολοκληρωμένη σκέψη απαιτείται η ισότιμη και αλληλοσυμπληρούμενη λειτουργία και των δύο ημισφαιρίων του εγκεφάλου. Έτσι, το αριστερό ημισφαίριο προσφέρει τη λογική ερμηνεία της πραγματικότητας, ενώ το δεξιό διαθέτει την ικανότητα να συλλαμβάνει ολιστικά τις καταστάσεις και έτσι δίνεται η δυνατότητα αντίληψης σύνθετων φαινομένων, πολλαπλών όψεων της πραγματικότητας, σύλληψης εναλλακτικών οπτικών των πραγμάτων και ενδυνάμωση της ικανότητας για κριτική και δημιουργική σκέψη. Η επαφή με τα έργα τέχνης, που περιέχουν τεράστιο πλούτο στοιχείων που ταιριάζουν με τον τρόπο λειτουργίας του αριστερού ημισφαιρίου, συντελεί στην ενεργοποίησή του και ενδυναμώνει τη μετασχηματική διεργασία (Κόκκος, 2009 α · 2009 β).

Σημαντική επίσης υπήρξε η συμβολή των θεμελιωτών της κριτικής θεωρίας, η οποία διατυπώθηκε τη δεκαετία του 1930 από τη Σχολή της Φρανκφούρτης, σχετικά με τη συμμετοχή της τέχνης στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Οι στοχαστές της (Adorno, Marcuse και Horkheimer) διατύπωσαν κριτήρια σύμφωνα με τα οποία μπορούν να γίνουν κατανοητά τα αυθεντικά έργα τέχνης και να διακριθούν από τα δημοφιλή ή εμπορικά έργα τέχνης, υποστήριξαν ότι η επαφή με την τέχνη συμβάλει στην ανθρώπινη χειραφέτηση, καλλιεργεί τον κριτικό στοχασμό και βοηθάει το άτομο να αμφισβητήσει τις κυρίαρχες κοινωνικά νόρμες, που έχει επιβάλλει η εκάστοτε ηγεμονική ιδεολογία. Επιπλέον, τα έργα τέχνης έχουν απεριόριστες δυνατότητες ερμηνείας και έτσι ο καθένας μπορεί να τα προσεγγίσει με τον δικό του τρόπο και να ανακαλύψει σε αυτά το δικό του νόημα (Κόκκος, 2009α).

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ

Ο Freire υπήρξε ο πρώτος στοχαστής της εκπαίδευσης ενηλίκων που ανέπτυξε την έννοια της κριτικής συνειδητοποίησης (1974) και γενικότερα έθεσε τα θεμέλια για αυτό που στη συνέχεια ο Mezirow ονόμασε μετασχηματίζουσα μάθηση. Διαμορφώνοντας την εκπαιδευτική του μέθοδο ο Freire έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην επεξεργασία και ανάλυση «κωδικοποιήσεων», που συχνά ήταν έργα τέχνης, από τους εκπαιδευόμενους. Κάθε κωδικοποίηση ήταν προσαρμοσμένη σε πολύ μεγάλο βαθμό στις πολιτικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες που βίωναν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι και περιείχε στοιχεία που αναπαριστούσαν ένα υποθέμα του εκάστοτε εξεταζόμενου ζητήματος. Ήταν ειδικά φτιαγμένες, ώστε να χρησιμοποιούνται για κριτική ανάλυση («αποκωδικοποίηση») διαφόρων ζητημάτων της κοινωνικής πραγματικότητας. Ολοκληρώνοντας τη διαδικασία μέσα από τη συνθετική, ολιστική ανάλυση του συνόλου των υποθεμάτων οι εκπαιδευόμενοι ανασυγκροτούσαν τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους σχετικά με το εξεταζόμενο ζήτημα. Η μέθοδος του Freire διαδόθηκε σε ευρεία κλίμακα. Ο συνεργάτης του Shor, επεξεργάστηκε τη μέθοδο του και επεξέτεινε τη χρήση έργων τέχνης συμπεριλαμβάνοντας θεατρικά, ποιητικά και μουσικά έργα. Επίσης, προέκτεινε την ιδέα του Freire σχετικά με την παραγωγή έργων τέχνης από τους ίδιους τους εκπαιδευόμενους, υποστηρίζοντας ότι αυτές οι δραστηριότητες τους βοηθούν να εξετάζουν κριτικά τις κοινωνικές καταστάσεις, να αναπτύσσουν την αισθητική τους ικανότητα, να απεγκλωβίζονται από την επιρροή της μαζικής κουλτούρας και να γίνονται οι ίδιοι δημιουργοί. Τις τελευταίες δεκαετίες κερδίζει έδαφος η τάση οι εκπαιδευόμενοι να δημιουργούν οι ίδιοι έργα τέχνης, με στόχο τον κριτικό στοχασμό και τη μετασχηματίζουσα μάθηση (Κόκκος, 2009α).

Ο Mezirow επηρεαζόμενος από τη μέθοδο του Βραζιλιάνου παιδαγωγού Freire, αλλά και από τη Σχολή της Φραγκφούρτης ανέπτυξε από το 1978 τη θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης, την οποία προσδιόρισε ως τη *«διεργασία μέσω της οποίας μετασχηματίζουμε προβληματικά πλαίσια αναφοράς (δομές σκέψεων, νοητικές συνήθειες, νοηματικές προοπτικές) – δομές παραδοχών και προσδοκιών – έτσι ώστε να τις κάνουμε πιο περιεκτικές, ευδιάκριτες, ανοικτές, στοχαστικές και συναισθηματικά δεκτικές στην αλλαγή»* (Mezirow και συν. 2009, σελ. 92). Πιο αναλυτικά ο Mezirow υποστηρίξε ότι όλοι οι άνθρωποι ασυνείδητα γίνονται αποδέκτες της εκάστοτε

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

φιλοσοφίας και κοινωνικής κουλτούρας, στην οποία με τη γέννησή τους έχουν ενταχθεί. Το πλαίσιο αναφοράς (οικογένεια, θρησκεία, ιδεολογία, κοσμοθεωρία, πολιτισμικό περιβάλλον), κατευθύνει και καθοδηγεί σκέψεις και πράξεις. Όλες τις πεποιθήσεις και τις απόψεις που άκριτα έχουν υιοθετηθεί από πολύ μικρή ηλικία ο Mezirow τις ονομάζει παραδοχές. Απέναντι στις παραδοχές και την αντιμετώπισή τους προτάσσεται ο κριτικός στοχασμός. Κατά την ενηλικίωση οι άνθρωποι διαπιστώνουν ότι *«οι ερμηνείες και οι απόψεις που λειτουργούσαν θετικά για αυτούς στην παιδική τους ηλικία συχνά δεν λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο»* (Mezirow, 2009: σελ. 44). Οι αποφάσεις που λαμβάνονται απαιτούν και *«κριτικό στοχασμό σχετικά με την εγκυρότητα των παραδοχών ή των επιχειρημάτων στα οποία αυτές βασίζονται»* (Mezirow, 2009: σελ. 47). Η μετασχηματίζουσα μάθηση μπορεί να συμβάλει προς αυτήν την κατεύθυνση, μέσα από μια διεργασία αλλαγής του τρόπου σκέψης, που ονομάζεται μετασχηματισμός οπτικής, προκειμένου τα άτομα να μετασχηματίσουν ένα προβληματικό πλαίσιο αναφοράς και να αποκτήσουν πιο αντικειμενική θεώρηση της κοινωνικής πραγματικότητας εντός της οποίας κινούνται.

Στις μέρες μας η θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης βρίσκεται σε δυναμική εξέλιξη, καθώς πολλοί μελετητές και εκπαιδευτές ενηλίκων (Belenky, Boyd, Brookfield, Cranton, Elias, Kasl, Kegan, Marsick, Newman, Taylor κ.ά.) υιοθέτησαν την έννοια και εμπλούτισαν τη θεωρία με τις δικές τους αντιλήψεις.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΣΤΗΡΙΖΕΤΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΣ «ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ»

Η μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας είναι μια μεθοδολογία, η οποία αναπτύχθηκε από τον Κόκκο και παρουσιάστηκε το 2009, στο 8^ο Συνέδριο για τη Μετασχηματίζουσα Μάθηση. Σύμφωνα με τον Κόκκο (2011, σελ. 71-72) *«η αισθητική εμπειρία, δηλαδή η συστηματική παρατήρηση έργων τέχνης .... μπορεί να οδηγήσει τους ενήλικες σε μια διεργασία κριτικού στοχασμού, η οποία τους βοηθάει να γίνονται περισσότερο χειραφετημένοι απέναντι στις ιδεολογίες που πολιορκούν τη σκέψη τους και αποβλέπουν να εμπεδώσουν στη συνείδησή τους την*

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

καθεστηκυία τάξη πραγμάτων, η οποία συνήθως λειτουργεί εναντίον των ζωτικών συμφερόντων τους». Η μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας αξιοποιεί έργα τέχνης, τα οποία προέρχονται από το φάσμα όλων των τεχνών, με στόχο την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού πάνω σε στερεοτυπικές ιδέες και παραδοχές. Έχει εφαρμοστεί κυρίως στο χώρο της εκπαίδευσης ενηλίκων από διάφορους φορείς και οργανισμούς, όπως το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, το ΚΕΘΕΑ, σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης, κέντρα απεξάρτησης, φυλακές, κέντρα διά βίου μάθησης, επιχειρήσεις, σχολές γονέων κ.α.

Η μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της αισθητικής εμπειρίας στηρίζεται στις παρακάτω έξι βασικές αρχές: (Κόκκος, 2009α · Κόκκος, 2009γ)

α) Η αξιοποίηση των έργων τέχνης και της δυναμικής τους αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο στη διεργασία της μετασχηματίζουσας μάθησης και πρέπει να χρησιμοποιείται όσο γίνεται συχνότερα. Δεν υποκαθιστά άλλες μεθόδους (όπως για παράδειγμα καταιγισμός ιδεών, παιχνίδι ρόλων κ.λπ), οι οποίες επίσης βοηθούν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης,

β) στην ιδέα του Freire ότι η ολιστική διερεύνηση ενός ζητήματος μέσω της επαφής των εκπαιδευομένων με πολλαπλές αισθητικές εμπειρίες ενισχύει καταλυτικά τη μετασχηματιστική διεργασία,

γ) για τον εμπλουτισμό της μαθησιακής διεργασίας απαιτείται η μελέτη σημαντικών έργων τέχνης και όχι έργων μαζικής κουλτούρας,

δ) στην κριτική θεωρία της σχολής της Φρανκφούρτης, που παρέχει κριτήρια κατανόησης της καλλιτεχνικής αξίας των έργων τέχνης και υποστηρίζει τη θέση ότι η επαφή με αυτά μπορεί να οδηγήσει στη χειραφέτηση,

ε) στην τεχνική Perkins, η οποία περιγράφεται αμέσως παρακάτω, για τη συστηματική παρατήρηση έργων τέχνης και

στ) στο θεωρητικό πλαίσιο της μετασχηματίζουσας μάθησης, όπως διαμορφώθηκε από τον Mezirow, καθώς και στην άποψη των στοχαστών του Palo Alto, ότι για να συντελεστεί ολοκληρωμένη μάθηση απαιτείται η αλληλοσυμπληρούμενη λειτουργία και των δύο ημισφαιρίων του εγκεφάλου. Αυτό πρακτικά σημαίνει, ότι στο πλαίσιο της μετασχηματίζουσας μάθησης οι εκπαιδευτές - εμπυχωτές φροντίζουν να ενεργοποιείται τακτικά, μέσω της αισθητικής εμπειρίας -

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

αλλά και άλλων ερεθισμάτων- το συνήθως παραμελημένο δεξιό ημισφαίριο του εγκεφάλου.

Με βάση τις προαναφερόμενες αρχές οι εκπαιδευτές μπορούν να σχεδιάζουν τα στάδια της μετασχηματιστικής διεργασίας χρησιμοποιώντας την τέχνη ως μαθησιακό εργαλείο, με στόχο την κριτική προσέγγιση διαφόρων θεμάτων.

ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

Τα στάδια εφαρμογής της μεθοδολογίας (Κόκκος & συν. 2011, σελ. 97-100) είναι τα εξής:

1^ο στάδιο: Διερεύνηση της ανάγκης για κριτικό στοχασμό:

Σε αυτό το στάδιο ο εκπαιδευτής διερευνά την ανάγκη να εξεταστούν κριτικά κάποιες νοητικές παραδοχές των εκπαιδευομένων σχετικά με κάποιο θέμα. Στην αρχή ο εκπαιδευτής μπορεί να διαπιστώσει ότι οι εκπαιδευόμενοι θεωρούν μια νοητική τους συνήθεια ως σωστή, ενώ στην πραγματικότητα αυτή είναι δυσλειτουργική είτε για τους ίδιους, είτε για το κοινωνικό σύνολο. Αυτό θα αποτελέσει το έναυσμα για την έναρξη της διερεύνησης των εκπαιδευτικών αναγκών των εκπαιδευομένων. Ο εκπαιδευτής δρώντας ως συντονιστής της ομάδας προσπαθεί μέσα από τη συζήτηση να κλονίσει τη βεβαιότητα των εκπαιδευομένων σχετικά με τη λειτουργικότητα της συγκεκριμένης νοητικής συνήθειας, διεργασία η οποία λειτουργεί ως αποπροσανατολιστικό δίλημμα, με βάση τη θεωρία του Mezirow. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτής ρωτά τους εκπαιδευόμενους αν θέλουν να εξεταστεί κριτικά το θέμα κατά τις επόμενες συναντήσεις τους. Εφόσον όλοι δώσουν τη συγκατάθεσή τους, μπορεί να ξεκινήσει η διεργασία του κριτικού στοχασμού.

2^ο στάδιο: Έκφραση των απόψεων των εκπαιδευομένων:

Στο στάδιο αυτό επιδιώκεται η έκφραση και η καταγραφή των απόψεων των εκπαιδευομένων σχετικά με το προς εξέταση θέμα, μέσα από τις απαντήσεις τους σε ερωτήσεις ανοικτού τύπου που ο εκπαιδευτής έχει θέσει. Με τον τρόπο αυτό αφενός συγκεντρώνεται το προς μελέτη υλικό, προκειμένου να σχεδιαστεί μια στρατηγική μετασχηματισμού της νοητικής συνήθειας και αφετέρου γίνεται σύγκριση στο τέλος

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

της διεργασίας σχετικά με την επίτευξη αλλαγών σε απόψεις των εκπαιδευομένων. Οι απόψεις των συμμετεχόντων συζητούνται αρχικά σε μικρές ομάδες εργασίας και στη συνέχεια στην ολομέλεια, όπου ιεραρχούνται και διαμορφώνεται μια τελική πρόταση για το ποιες θα τύχουν κριτικής επεξεργασίας.

3^ο στάδιο: Προσδιορισμός των απόψεων που θα εξεταστούν:

Στο στάδιο αυτό με τη χρήση συνήθως της ομαδοσυνεργατικής μεθόδου, αλλά και άλλων τεχνικών, όπως είναι το παιχνίδι ρόλων, η κριτική συζήτηση, κ.ά. προσδιορίζονται τα υποθέματα και τα κριτικά προς διερεύνηση από τους εκπαιδευόμενους ερωτήματα. Αυτά ιεραρχούνται με κριτήριο το ενδιαφέρον των μελών της ομάδας απέναντι σε κάθε ένα.

4^ο στάδιο: Επιλογή έργων τέχνης:

Αφού έχει επιλεγεί το κριτικό ερώτημα εκπαιδευτής και εκπαιδευόμενοι μαζί επιλέγουν διάφορα αυθεντικά έργα τέχνης από όλες τις μορφές της τέχνης, τα οποία μπορούν να τύχουν επεξεργασίας για την παραγωγή κριτικού στοχασμού. Με βάση αυτά τα δεδομένα ο εκπαιδευτής συντονίζει μια διεργασία, που ως στόχο έχει την προσέγγιση του διερευνώμενου θέματος από πολλές οπτικές γωνίες. Έτσι θα αποκαλυφθούν στους εκπαιδευόμενους όσο το δυνατόν περισσότερες διαστάσεις του θέματος και θα δοθούν εναύσματα για να επανεκτιμήσουν τις αρχικές απόψεις τους. Επομένως, στο στάδιο αυτό είναι πολύ σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στη συσχέτιση του έργου με τη δυσλειτουργική άποψη καθώς και με το κριτικό ερώτημα, που τέθηκε στο προηγούμενο στάδιο.

5^ο στάδιο: Κριτικός στοχασμός μέσω της αισθητικής εμπειρίας:

Στο στάδιο αυτό μέσα από τη συστηματική παρατήρηση έργων τέχνης με τη χρήση του μοντέλου Perkins (1994) πραγματοποιείται μια κριτική προσέγγιση της άποψης που η ομάδα αποφάσισε να εξεταστεί πρώτη. Αναλυτικότερα, ο Perkins ανέπτυξε ένα μοντέλο προσέγγισης των εικαστικών έργων, όπου μέσω της μεθοδικής και οργανωμένης παρατήρησης, οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να περάσουν από την επιφανειακή επαφή με το έργο τέχνης στη βαθύτερη κατανόησή του και στην αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων του. Η επίτευξη του στόχου αυτού, σύμφωνα με τον εισηγητή της, συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής και δημιουργικής σκέψης, ενεργοποιεί την διαίσθηση και την φαντασία, προωθεί την κατανόηση και αποδοχή του εαυτού και των άλλων και πιθανώς οδηγεί τους εκπαιδευόμενους στην

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

αυτογνωσία και στην ενσυναίσθηση. Η προσέγγιση του έργου τέχνης, σύμφωνα με τον Perkins, ακολουθεί τέσσερις φάσεις:

α) Στην πρώτη φάση, ο εκπαιδευόμενος καλείται να παρατηρήσει το έργο τέχνης προσεκτικά, αργά, για όσο χρόνο θέλει, χωρίς να το ερμηνεύσει ή να το κρίνει. Ουσιαστικά πρόκειται για τη φάση που δημιουργούνται οι προϋποθέσεις προετοιμασίας του παρατηρητή για την ενεργοποίηση της σκέψης του. Στη συνέχεια του ζητείται να εκφράσει τις πρώτες του επιφανειακές παρατηρήσεις, καθώς και να απαντήσει σε μια σειρά από ερωτήσεις, όπως για παράδειγμα:

- Ποιες είναι οι πρώτες σκέψεις σας, οι πρώτες αντιδράσεις σας, τα πρώτα συναισθήματά σας, τα πρώτα ερωτήματά σας;
- Παρατηρείτε στο έργο τέχνης κάτι ενδιαφέρον;
- Τι έχετε ανάγκη να διευκρινιστεί περισσότερο; (Κόκκος, 2009 α · Μέγα, 2010).

β) Στη δεύτερη φάση οι εκπαιδευόμενοι παρατηρούν το έργο με ανοιχτή σκέψη και δημιουργική διάθεση, χωρίς να αναζητούν ακόμη οριστικά συμπεράσματα. Στο σημείο αυτό απαιτείται από τον παρατηρητή να μη λαμβάνει τίποτα ως δεδομένο, αλλά να επεξεργάζεται όλες τις πιθανές παραμέτρους με μια πιο δημιουργική ματιά. Πιθανές ερωτήσεις σε αυτή τη φάση μπορεί να είναι για παράδειγμα:

- Υπάρχει ένα γεγονός ή μια «ιστορία», που δεν είχατε δει πριν;
- Ποιες εκπλήξεις υπάρχουν στο έργο; (λ.χ. παράξενα αντικείμενα, χρωματικοί συνδυασμοί, ένα στοιχείο «κλειδί», ένταξη των προσώπων στο χώρο, κ.λπ.).
- Αναζητήστε το «μήνυμα» του έργου και πιθανούς συμβολισμούς (Κόκκος, 2009 α · Μέγα, 2010).

γ) Στην τρίτη φάση οι εκπαιδευόμενοι με βάση όσα στοιχεία άντλησαν από τις δύο προαναφερόμενες φάσεις, παρατηρούν το έργο λεπτομερειακά και σε βάθος, εκφράζουν συναισθήματα, εμβαθύνουν, προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους, να εξάγουν συμπεράσματα και να διαπιστώσουν τα βαθύτερα νοήματα που κρύβει το εικαστικό έργο, λειτουργώντας κριτικά. Απαντούν σε ερωτήσεις, όπως:

- Ποια από τα στοιχεία του έργου (τεχνικά ή θεματικά) προσδίδουν σημασίες-βαρύτητες;
- Ποιες απαντήσεις δίνετε τώρα στα βασικά ερωτήματα που επεξεργαστήκατε έως εδώ; (Κόκκος, 2009α).

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

δ) Τέλος, κατά τη διάρκεια της τέταρτης φάσης, η οποία ουσιαστικά είναι η φάση της ολιστικής παρατήρησης, οι εκπαιδευόμενοι ξαναβλέπουν το έργο συνθετικά, λαμβάνοντας υπόψη την εμπειρία των προηγούμενων φάσεων και αναστοχάζονται σχετικά με αυτό (Κόκκος, 2009 α · Μέγα, 2010).

Η ίδια διαδικασία ακολουθείται σε όλα τα έργα τέχνης που έχουν επιλεγεί για επεξεργασία, ενώ οι ιδέες που προκύπτουν κάθε φορά συσχετίζονται με στοιχεία του προς εξέταση θέματος, ενισχύοντας τον κριτικό στοχασμό γύρω από αυτό. Αντί για την ατομική εργασία των εκπαιδευομένων, η ίδια διεργασία μπορεί να γίνει μέσα από ομάδες, οι οποίες παρουσιάζουν τις ιδέες τους στην ολομέλεια και γίνεται συνθετική αποτίμηση των απόψεων.

6^ο στάδιο: Επαναξιολόγηση των παραδοχών:

Στο στάδιο αυτό, το οποίο είναι και το τελευταίο, οι εκπαιδευόμενοι γράφουν ένα μικρό κείμενο σχετικό με όσα βίωσαν στη διάρκεια της παρατήρησης των έργων τέχνης, το οποίο έχει το ίδιο θέμα με αυτό που τέθηκε στο 2^ο στάδιο, εκθέτοντας έτσι τις τελικές τους απόψεις. Στη συνέχεια γίνεται σύγκριση των τελικών απόψεων και αυτών που είχαν εκφραστεί στο 2^ο στάδιο και επισημαίνονται οι μετασχηματισμοί που επήλθαν στις αρχικές σκέψεις και παραδοχές τους. Ακολουθεί διάλογος στην ολομέλεια, όπου γίνεται σύνθεση όλων των ιδεών και προτάσεων που προέκυψαν. Όπως υπογραμμίζει ο Κόκκος (2011, σελ.100) «προορισμός της μεθόδου δεν είναι να πραγματοποιείται περιστασιακά, αλλά να διαποτίζει ολόκληρη την εφαρμογή καθενός από τα εκπαιδευτικά προγράμματα συνδεδεμένη με την κριτική επεξεργασία όσο γίνεται περισσότερων απόψεων και νοητικών συνηθειών».

ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Σχετικά με τα εμπόδια που μπορούν να παρουσιαστούν κατά την εφαρμογή της μεθόδου, αυτά μπορεί να προέρχονται τόσο από τους εκπαιδευτές, όσο και από τους εκπαιδευόμενους. Έτσι, αναφορικά με τους εκπαιδευτές, οι ρουτίνες που πολύ συχνά αναπτύσσουν κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής, δρουν ανασταλτικά στην εφαρμογή διαδικασιών που είναι τελείως καινούριες και που απαιτούν επιπλέον προσπάθεια από την πλευρά τους. Εξάλλου, πιθανότατα ένα

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

ακόμη εμπόδιο αποτελεί και η προσπάθεια επίτευξης των στόχων, εντός συγκεκριμένου χρόνου, όπως τίθενται από το αναλυτικό πρόγραμμα (Ράικου, 2013).

Αναφορικά με τους εκπαιδευόμενους, όλοι έχουν διαμορφωμένες αντιλήψεις, πεποιθήσεις και στάσεις ζωής, στις οποίες έχουν επενδύσει συναισθηματικά. Ουσιαστικά πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίον έχουν καταφέρει να ανταποκριθούν στην απαιτήσεις της καθημερινότητας. Στην προσπάθεια μετασχηματισμού αυτών, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται μια άγνωστη σ' αυτούς μέθοδο, είναι πιθανό να αισθανθούν απειλή, να νιώσουν ότι αμφισβητείται η προσωπικότητά τους και ο τρόπος σκέψης τους. Επίσης, πολλοί εκπαιδευόμενοι είναι πιθανόν να μην είναι εξοικειωμένοι με την τέχνη, να μη νιώθουν την επιθυμία να εξετάσουν τα έργα τέχνης, να δυσκολεύονται να τα ερμηνεύσουν (Bourdieu και Darbel, 1991 στο Ράικου, 2013). Πρόκειται για συμμετέχοντες που δεν διαθέτουν - εξαιτίας των κοινωνικών συνθηκών που τους διαμόρφωσαν- το πολιτισμικό κεφάλαιο που απαιτείται για την εξοικείωση με την τέχνη. Χρειάζεται λοιπόν ο εκπαιδευτής, σύμφωνα με τον Κόκκο (2011) να προετοιμάσει την εκπαιδευόμενη ομάδα, μέσα από την αποσαφήνιση κάποιων σημαντικών ζητημάτων, όπως ότι η αξιολόγηση των έργων τέχνης δεν γίνεται με καλλιτεχνικά κριτήρια, αλλά με κριτήρια που σχετίζονται με το βαθμό που τα έργα αυτά προσφέρουν εναύσματα για προβληματισμό επάνω στο υπό εξέταση θέμα, προχωρώντας τη σκέψη πέρα από στερεοτυπικές παραδοχές. Η διεργασία αυτή απαιτεί μόνο τις σκέψεις και τις απόψεις των συμμετεχόντων επάνω στο θέμα συζήτησης, στοιχεία που όλοι είναι σε θέση να προσφέρουν. Με την κατάλληλη μέθοδο είναι εφικτή η αξιοποίηση «*υψηλής αξίας αισθητική εμπειρία, ακόμα και αν οι εκπαιδευόμενοι δεν έχουν συνηθίσει σε αυτή*» (Κόκκος και συν., 2011, σ. 96).

Οι παραπάνω αναφερόμενοι ανασταλτικοί παράγοντες γίνονται περισσότερο έντονοι όταν οι εκπαιδευόμενοι έχουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας όπως χαμηλή αυτοεκτίμηση, έλλειψη αυτοπεποίθησης ή δεν αισθάνονται ασφαλείς να «είναι ο εαυτός τους», ή δεν έχει διαμορφωθεί κλίμα ουσιαστικής επικοινωνίας και αμοιβαίου σεβασμού.

Ο εκπαιδευτής ενηλίκων είναι ο διευκολυντής, ο εμπυχωτής και ο καταλύτης της διεργασίας. Βοηθάει στη σταδιακή προσέγγιση του ζητήματος, ενθαρρύνει τους εκπαιδευόμενους, αναγνωρίζει τη σημασία ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος,

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

διαμορφώνει κλίμα αποδοχής, συνεργασίας και εμπιστοσύνης καθώς βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση μαζί τους, ενώ παράλληλα δείχνει σεβασμό στον πολιτισμό των άλλων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η αξιοποίηση των διαφόρων μορφών τέχνης στην εκπαίδευση ενηλίκων βοηθά στην έκφραση συναισθημάτων, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και διαφόρων δεξιοτήτων, όπως η εύρεση εναλλακτικών λύσεων, στην καλύτερη κατανόηση σύνθετων καταστάσεων, καθώς και στην τροποποίηση θέσεων και αντιλήψεων που διαμορφώθηκαν υπό την επίδραση των πλαισίων αναφοράς. Όμως, η αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρίας στο πλαίσιο της μετασχηματίζουσας μάθησης είναι ένα ζήτημα ιδιαίτερα σύνθετο. Όπως γράφει ο ίδιος ο εμπνευστής της μεθόδου, ο Αλέξης Κόκκος (2011α) υπάρχουν αρκετά θέματα, τα οποία πρέπει να διευκρινιστούν, όπως για παράδειγμα οι μέθοδοι επιλογής και ανάλυσης των διαφόρων ειδών έργων τέχνης, η ενεργητική και δημιουργική συμμετοχή των εκπαιδευομένων, ιδίως εκείνων που δεν είναι εξοικειωμένοι με την τέχνη, αλλά και οι μέθοδοι αποτίμησης των αποτελεσμάτων.

Η ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΥΣΑ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Κόκκος, Α. (2009 α). Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία. *Εισήγηση στο 8th International Transformative Learning Conference*, που διοργανώνει το Columbia University στις Βερμούδες, 18-20/11/2009. Ανακτήθηκε στις 10/10/2018 από http://edu4adults.blogspot.com/2010/03/blog-post_09.html.
- Κόκκος, Α. (2009 β). Ανάπτυξη της δημιουργικότητας μέσα από την επαφή με την τέχνη. *1^ο Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τέχνης και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε στις 11/10/2018 από http://www.ekke.gr/estia/Cooper/Praktika_Synedrio_Evgenidio/Files/Text_files/II_Kentrikes_Eisigiseis/Kokkos_k_eisigisi.pdf.
- Κόκκος, Α. (2009 γ). *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία: Θεωρητικό πλαίσιο και μέθοδος εφαρμογής*. Ανακτήθηκε στις 11/10/2018 από http://www.adulteduc.gr/images/mm_aisthitiki_empeiria.pdf.
- Κόκκος, Α. και συνεργάτες (2011): *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Μέγα, Γ. (2010). Η ορατή σκέψη στην εκπαίδευση ενηλίκων: πρόταση μεθοδολογίας. Στο Δ. Βεργίδης & Α. Κόκκος (επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων, διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ράικου, Α. (2013). *Εκπαίδευση ενηλίκων και τριτοβάθμια εκπαίδευση: διερεύνηση δυνατότητας για ανάπτυξη κριτικού στοχασμού μέσα από την αισθητική εμπειρία σε εκπαιδευόμενους εκπαιδευτικούς*. Διδακτορική διατριβή. Πάτρα: Τμήμα επιστημών της εκπαίδευσης και της αγωγής στην προσχολική ηλικία (ΤΕΕΑΠΗ), Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Freire, P. (1974). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Mezirow, J. και συνεργάτες (2009). *Η μετασχηματίζουσα μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Perkins, D. (1994): *The intelligent eye: learning to think by looking at art*. Harvard Graduate School of Education.